

GENÇ MÜTEFEKKİRLER DERGİSİ
JOURNAL OF YOUNG INTELLECTUALS

e-ISSN: 2718-000X

Yıl/Year: 5, Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 4

Aralık/December-2024

MAKALE BİLGİSİ/ARTICLE INFORMATION

**Ehl-i Kitab'ın İddiaları Hakkında Te'vilâtü'l-Kur'ân'da Peygamberlerin
Müdafaası**

The Defense of the Prophets in Tawilat al-Qur'an Regarding the Claims of the People of
the Book

YAZAR/WRITER

Hakan UĞUR

Doç. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi
Assoc. Dr. Necmettin Erbakan University, Ahmet Keleşoğlu Faculty of Theology

hakanugur1@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2037-6091>

Konya, TÜRKİYE

<http://doi.org/10.5281/zenodo.14450922>

Yayın Bilgisi/Publication Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi/Date Received: 23.11.2024

Kabul Tarihi/Date Accepted: 12.12.2024

Sayfa Aralığı/ Page Range:1145-1161

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

Yayıncı / Published by: Nihat DEMİRKOL / TÜRKİYE

ÖZET

Kur'ân'ın yaklaşık üçte birini oluşturan kıssalar, çoğunlukla İsrail oğullarına gönderilen peygamberlerin ümmetleri ile yaşadıkları olaylar ve tevhid mücadelelerinden ibarettir. Yahudi ve Hıristiyanların ellerindeki Tevrat ve İnciller'in toplandığı külliyyat olan Kitab-ı Mukaddes'e baktığımızda, Kur'ân'da ismi geçen peygamberlerin isimlerinin, yaşadıkları olayların yer aldığını ve aralarında büyük benzerlikler olduğunu görüyoruz. Yahudiliğin peygamberlik anlayışı, İslâmi nübüvvet anlayışından çok farklıdır. Özellikle onlarda ismet-i Enbiyâ anlayışının olmaması ve kitaplarında gerçekleştirdikleri yoğun tahrifat sonucunda peygamber hayatları anlatılırken, bir peygambere yakışmayan ithamlar yer almaktadır. Büyük müfessir Mâtürîdî, İsrâîlî rivayetler yoluyla pek çoğu tefsir külliyyatına dahil olan bu tür ithamlara, ilgili ayetlerin tefsirini yaparken kayıtsız kalmamış ve yer yer onlara atıflar yaparak cevaplar vermiştir. Bu makalede, Hz. Davud, Hz. Süleyman ve Hz. Yusuf hakkındaki iddialar üzerinden Mâtürîdî'nin bu tür cevapları verirken kullandığı metodun temel unsurları ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Tefsir, Mâtürîdî, Te'vîlât, Peygamber.

ABSTRACT

Approximately one-third of the Qur'an comprises narratives detailing the stories of the Israelite prophets and their efforts to spread monotheism. The Old and New Testaments, collectively referred to as the Torah and the Bible, exhibit notable parallels with the Qur'an regarding the names of prophets and the incidents they endured. The Jewish understanding of prophecy markedly differs from the Islamic understanding of nübüvvet. Especially due to the lack of understanding of the prophets' ismat al-anbiya (preservation of the prophets from sin) and the intense distortion they have made in their books, when the lives of the prophets are narrated, accusations arise that do not befit a prophet. The eminent commentator Mâtürîdî did not disregard such allegations, many of which were incorporated in the compilation of tafsîr through Israelite narrations, while clarifying the relevant verses and refuting the accusations. This article discusses the key aspects of the Mâtürîdî approach in providing responses, as exemplified by refuting the accusations about the Prophet Dâwud, Sulayman, and Yusuf.

Keywords Qur'an, Tafsir, Maturidi, Tawilat, Prophet.

GİRİŞ

İnsanlığa rehber olarak gönderilen Kur'ân-ı Kerim'de pek çok konu ile ilgili ayetler yer alır. Ancak birkaç temel konunun ağırlıkla yer aldığını görürüz. Kur'ân'ın temel konuları ile ilgili birtakım farklı tasnifler mevcuttur. Bunların başlıcalarına göre Kur'ân'da en çok tevhid, nübüvvet, muamelat, ahlâk, ahiret, adalet gibi konular görülür. İlk inen ayetlerden son inen ayet ve surelere kadar üzerinde durulan temel konulardan biri de nübüvvetir.

Nübüvvetle ilgili Kur'ân anlatılarına baktığımız zaman; nübüvvetin gerekliliği, Kur'ân'da ismi geçen seçilmiş bazı peygamberlerin hayatı ve nübüvvet mücadeleleri, Hz. Peygamber'in nübüvvet gayretleri, zikredilen önceki peygamberlerin mücadeleleri ile paralellik kurularak anlatılır. Çünkü kavimlerinin isimleri ve yaşanan hadiseler değişse de bütün peygamberler kardeştir, aynı zincirin halkalarıdır, insanları davet ettikleri inanç, ahlâk esasları, temel ibadetler aynıdır. Bunlarla ilgili Kur'ân-ı Kerim ayetlerinde bilgiler buluruz. Mesela Kur'ân'da insanların İslâm'ın bir emri olarak namaz ibadetine çağrıldığına dair çok sayıda ayet varken, Hz. İbrahim, (İbrâhîm 14/40) Hz. İshak, (Enbiyâ 21/73; Hz. Meryem 19/58-59) Hz. Musa, (Tâhâ 20/14) Hz. Lokman, (Lokmân 31/17-18) Hz. Zekeriyya, (Âl-i İmrân 3/38-39) Hz. İsa (Meryem 19/31. Yine Âl-i İmrân Suresi'nin 42-43. ayetlerinde Hz. Meryem'in namaz kılmakla yükümlü olduğu bilgisi verilir.) gibi önceki dönem peygamberlerinin de aynı çağrışı kavimlerine yaptığını ve namaz kıldıklarının beyan edildiğini görürüz. (Bu konuda bkz. Uğur: 2008, 147)

Kur'ân-ı Kerim kıssalarını; zaman itibariyle, geçmiş dönemde yaşananlar, Hz. Peygamber döneminde yaşananlar ve yaşanmaya devam edenler; yakın gelecekte ve uzak gelecekte yani kıyamet günü ve ahiret aleminde yaşananlar olarak üç grupta değerlendirEbîliriz. Geçmiş dönem kıssalarının büyük kısmı, Hz. İbrahim ile başladığı kabul edilen ve Hz. Peygamber'den önceki son peygamber olan Hz. İsa zamanına kadar devam eden İsrailoğulları tarihinden oluşur. Cenabı Hak, onlara gönderdiği çok sayıda peygamberden bir kısmına bu ayetlerde değinmiş, tevhid mücadelelerinden haber vermiştir. Kur'ân'ın indiği dönemde Medine'nin yarıya yakın nüfusunu oluşturan Medine Yahudilerinin ellerinde Tevrat nüshaları vardı. Kur'ân'ın bildirdiğine göre onlar bu ilahi kitapta pekçok tahrifat yapmışlardı. Ancak buna rağmen tahrifin Tevrat'ın bütününde olduğunu söylemek zordur. (Tevrat'ın tahrifinin kapsamı hakkında bkz. Uğur: 2021, 70-93) Bu sebeple olsa gerek, Allah Teala, onları, Hz. Peygamber'i kabul ederek Müslüman

olmaları için kendi kitaplarını okumaya davet edip, onda bu konuda yeterince delil olduğuna dikkatlerini çeker. İsrailoğullarına gönderilen vahiylerin bütünü anlamında kullanılan Eski Ahid/Tanah, büyük oranda İsrailoğulları tarihinden ibarettir. Bu açıdan, her iki kitapta, İbrahim, İshak, Davud, Süleyman, Musa gibi her ikisinde de isimleri geçen ve hayatı hakkında bilgi olan peygamberler; Samuel, Yeşaya, Yoel, Daniel gibi sadece Eski Ahid'de ismi geçen ve Kur'ân'da bahsedilmeyen peygamberler; Zülkarneyn, Salih, Zülkifl gibi Kur'ân'da bahsedilip Eski Ahid'de zikri geçmeyen peygamberler yer alır. (Bkz. Hasanov: 2014, 688-691) Özellikle ulü'l-azm peygamberlerden, Kur'ân'da kendilerinden uzunca bahsedilen Hz. İbrahim, Musa ve Nuh'u, bunların dışında İshak, Davud, Süleyman, Lut peygamberleri her iki kaynaktan paralel olarak takip ettiğimizde son derece ilgi çekici sonuçlar ortaya çıkar.

Öncelikle bu peygamberlerin hayatına dair genel ayrıntılarda bir paralellik olduğunu görmek zor değildir. Söz gelimi Hz. Musa'nın doğumu esnasında Firavun'un onu öldürme kararı, annesinin onu korumak için yaptıkları, firavunun sarayında büyümesi, bir Mısırlı'yı öldürmesi, öldürülme korkusuyla kaçması, Hz. Şuayb'ın yanına gitmesi, orada kalması, Sina dağında aldığı vahiy ile peygamberlikle ve İsrailoğullarını kurtarmakla görevlendirilmesi, bu amaçla firavunun sarayına gitmesi, gösterdiği mucizeler, bu süreçte Mısır'da yaşananlar, İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarması, onların Kenan diyarına gitmesi gibi genel ayrıntılarda her iki kitapta da tam bir uyum vardır. Ancak ayrıntılarda Kur'ân'daki bilgileri temel aldığımızda Tevrat'ın verdiği bilgilerde pekçok tahrifler olduğunu görmemiz mümkündür. Bu tahrif, çoğunlukla Yahudiliğin peygamber tasavvuru ile ilgilidir.

Yahudilikte peygamberler için kullanılan pekçok kavram arasında en önde geleni navi/nebidir. Nebiler, Tanrıdan aldıkları vahiy insanlara duyururlar. İslâm açısından baktığımızda, kıssa anlatımlarına da en çok etki eden konu ismet-i enbiyâ konusudur. İslâm'a göre peygamberler masumdur, yani büyük ve küçük günah işlemezler. (Aliyyü'l-Kârî: 1984, 94) Kur'ân'da geçen kıssalarda da bu esas etkilidir. Yaptıkları hatalar gayr-i ihtiyari olarak yapılmıştır. Yahudilikte ise peygamberlerin ismet özelliği yoktur. Normal insanların işlediği pekçok günah Tevrat'a göre peygamberler tarafından da işlenmiştir. Mesela yalan söyleyerek Tanrı'dan vahiy aldıklarını iddia ederler, yalan söylerler, zina ederler, verdikleri bazı haberler doğru çıkmaz, içki içerler, birtakım ahlâksızlıkları işlerler. (Bkz. Musa b. Meymun: 2021, 318, 319; Gürkan: 2008, 100) Mesela Hz. Nuh'un

şarap içip, sızıp çırlıçılak kalması, Hz. Yâkub'un hile yaparak hakkı olmayanı alması, Hz. Yâkub'un Aramlı Lavan'ı kandırması, Hz. Süleyman'ın putlara tapması, bu bilgilerden bazılarıdır. (Tekvin IX/20-21; XXX/37-42; XXXI/20) Yahudi teolojisine göre bu gibi durumlar, onların peygamberliklerine zarar vermez. Öte yandan, Kur'ân'da peygamber olarak tanıtılan bazı kişiler Tevrat'ta ve Yahudi teolojisinde peygamber değildir. Mesela Hz. Davud ve Süleyman, Tevrat'ta daha çok kral vasıflarıyla ön plandadır, Lût, peygamber değildir. (Hasanov: 2014, 691) Elbette bunlar, tahrif örnekleridir. Geçirdiği birtakım insani müdahalelerden sonra, yaklaşık olarak Kur'ân'ın indiği dönemden üç dört asır kadar önce Tevrat son halini almıştır. (Adam: 1996, 170-171) Kur'ân'ın indiği dönemde Yahudilerin ellerindeki Tevrat'ta peygamber kıssaları, birtakım tahrifleri içerir şekilde yer alıyordu.

Kur'ân'da peygamberler anlatılırken Kur'ân'ın kendine mahsus kıssa üslubu kullanılır. Kur'ân'ın kıssa üslubunda, yer, zaman bilgileri çoğunlukla yoktur, peygamberler dışında kıssanın kahramanlarının isimleri büyük çoğunlukla zikredilmez, müphem bırakılır. Olayın ayrıntıları, Yusuf kıssasını hariç tutarsak çoğunlukla zikredilmez. Hikâyenin baştan sonra ayrıntıları anlatılmaz. Kur'ân'ın, kıssa üslubuna kattığı ve en çok ön planda tuttuğu unsur, mesajdır. Okuyucunun mesaja odaklanması için kıssanın pek çok ayrıntısı anlatımın dışında bırakılır. (Kur'ân kıssa üslubu hakkında bkz. Şengül: 1994, 189-264) Kur'ân kıssalarında dikkatten kaçırılmaması gereken en önemli hususlardan birisi de şudur: Kur'ân, Tevrat'ta da geçen peygamber kıssalarında, mesajı ön planda tutarken, indiği dönemde Yahudilerin ellerinde halen mevcut olan Tevrat'taki anlatılardaki hataları ve tahrifleri de vurgulayıcı şekilde ifadeler kullanır ve Tevrat'ta yanlış ve tahrif edilmiş şekilde anlatılan kıssayı, bu tahriflerini vurgulayacak şekilde doğru haliyle anlatır.

Bu kıssa tahrifleri o gün için Tevrat'ta ve Yahudi dinî metinlerinde yer alıyordu. Bunlardan pek çoğu ravi isnatlarıyla "isrâilî rivayetler" şeklinde Kur'ân tefsirlerine girmiş ve ilgili ayetlerin tefsirinde bu kitaplarda nakledilmiştir. İslâm'a ve Kur'ân'a aykırı birtakım isrâilî rivayetlerin Mâtürîdî'nin yaşadığı H. 3-4. yy.larda tefsirlerde naklinde bir mahzur görülmüyordu. Bu sebeple, özellikle ilk dönem hazırlanmış büyük rivayet tefsirleri olan, Mukâtil (ö. 150/767), Taberî (ö. 310/923), İbn Ebî Hâtim (ö. 327/938) gibi müfessirlerin eserlerinde bu tür isrâilî rivayetlere bolca rastlamak mümkündür. (Bkz. Zehebî: 1990, 84-93; Na'na'a: 1970, 192-197) Özellikle Taberî, bu tür rivayetlerden bazılarını tenkit etmiş olsa da onları uzun uzun nakletmekte bir beis görmemiştir.

Mâtürîdî (ö. 333/944), özellikle peygamber kıssaları ile ilgili ayetleri tefsir ederken Tevrat'a ve diğer Yahudi dini kaynaklarına dayanan bu tür yakışıksız ve İslâm'a aykırı isrâîlî rivayetleri tenkit etmiştir. Peygamberlerin hayatı ile ilgili zikredilen ve tefsirlerde geçen bu tür rivayetler çok fazladır. Biz, onun bu konudaki yaklaşımını ortaya koymak üzere birkaç kıssa üzerinden değerlendirme yapacağız.

1. Hz. Davud ve Ahlâksızlık İthamı

Tevrat'ta en çok tahrifin gerçekleştiği alanların başında, Allah'ın sıfatları ve peygamberler konusu gelir. Kur'an'da Allah'ın zatı hakkındaki ayetler, bir yönü ile onların bu konudaki tahriflerine verilmiş cevaplardır. Yahudilerin, peygamberlerin hayatları, sözleri ve en önemlisi şahsi özellikleri hakkındaki iddialarına yapılan düzeltmeleri Kur'an kıssalarında görebiliriz. Yani, Allah hem o peygamberlerin hayatını ve tevhid mücadelelerini anlatır hem de o konudaki Yahudi tahriflerini haber verip onları düzeltir. Kur'an'da peygamberlerden bahsedilirken onlar farklı vasıflarla övülür. Bunlar genellikle ayet sonlarında gelir, genel bir övgü ifadesi gibi görülür. Oysa bu ifadelerin kullanılmasının da Yahudi tahriflerinin düzeltilmesi, tashihi ile bağlantısı vardır. Tevrat'taki hatalı versiyonunu bildiğimiz zaman ayetlerdeki vurguyu daha iyi anlamak mümkün olur.

Hz. Davud, her iki kitapta da hayatıyla ilgili pek çok ayrıntılarla anlatılır. Tevrat'ta onunla ilgili anlatılan ayrıntılı ve garip bir hikâyeye vardır. Bu nakledeceğimiz rivayet, senetler vasıtası ile özellikle birçok ilk dönem Kur'an tefsirlerinde kendine yer bulabilmiştir. (Bkz. Taberî: 2001, 20, 64-73; San'ânî: 1989, 2, 161, 162; Mâverdi: tsz., 5, 85-86) Bu hikâyeye Eski Ahid'de şu şekilde anlatılır:

"Bir akşamüstü Davud yatağından kalktı, sarayın damına çıkıp gezinmeye başladı. Damdan, yıkanan bir kadın gördü. Kadın çok güzeldi. Davud onun kim olduğunu öğrenmek için birini gönderdi. Adam, "Kadın Eliam'ın kızı Hititli Uriya'nın karısı Bat-Şeva'dır." dedi. Davud kadını getirmeleri için ulaklar gönderdi. Kadın Davud'un yanına geldi. Davud aybaşı kirliliğinden yeni arınmış olan kadınla yattı. Sonra kadın evine döndü. Gebe kalan kadın Davud'a, "Gebeyim." diye haber gönderdi. Sabahleyin Davud, Yoav'a bir mektup yazıp Uriya aracılığıyla gönderdi. Mektupta şöyle yazdı: "Uriya'yı savaşın en şiddetli olduğu cepheye yerleştir ve yanından çekil ki, vurulup ölsün. Böylece Yoav kenti kuşatırken Uriya'yı yiğit adamların bulunduğu yere yerleştirdi. Kent

halkı çıkıp Yoav'ın askerleriyle savaştı. Davud'un askerlerinden ölenler oldu. Hititli Uriya da ölenler arasındaydı." Davud onu sarayına getirtti. Kadın Davud'un karısı oldu ve ona bir oğul doğurdu. Ancak, Davud'un bu yaptığı Rabbin hoşuna gitmedi. O çocuğu ceza olarak öldü sonra ondan yeni bir çocuğu oldu, o da Süleyman'dı.

Rab, Natan'ı Davud'a gönderdi. Natan Davud'un yanına gelince ona, "Bir kentte biri zengin, öbürü yoksul iki adam vardı." dedi, "Zengin adamın birçok koyunu, sığırı vardı. Ama yoksul adamın satın alıp beslediği küçük bir dişi kuzudan başka bir hayvanı yoktu. Kuzu, adamın yanında, çocuklarıyla birlikte büyüdü. Adamın yemeğinden yer, tasından içer, koynunda uyurdu. Yoksulun kızı gibiydi. Derken, zengin adama bir yolcu uğradı. Adam gelen konuğa yemek hazırlamak için kendi koyunlarından, sığırlarından birini almaya kıyamadığından yoksulun kuzusunu alıp yolcuya yemek hazırladı. Zengin adama çok öfkelenen Davud, Natan'a, "Yaşayan Rabbin adıyla derim ki, bunu yapan ölümü hak etmiştir!" dedi, "Bunu yaptığı ve acımadığı için kuzuya karşılık dört katını ödemeli." Bunun üzerine Natan, Davud'a "O adam sensin!" dedi, "İsrail'in Tanrısı Rab diyor ki 'Ben seni İsrail'e kral olarak meshettim ve Saul'un elinden kurtardım. Sana efendinin evini verdim, karılarını da koynuna verdim. İsrail ve Yahuda halkını da sana verdim. Bu az gelseydi, sana daha neler neler verirdim! Öyleyse neden Rabbin gözünde kötü olanı yaparak, O'nun sözünü küçümsedin? Hititli Uriya'yı kılıçla öldürdün, Ammonlular'ın kılıcıyla canına kıydın. Karısını da kendine eş olarak aldın. Bundan böyle, kılıç senin soyundan sonsuza dek eksik olmayacak. Çünkü beni küçümsedin ve Hititli Uriya'nın karısını kendine eş olarak aldın." (Eski Ahid, II. Samuel 11, 2-17)

Evli bir kadına kötü gözle bakmak, onunla ilişki kurmayı planlayıp, sonrasında onunla zina etmek, hiçbir suçu olmayan kocasını öldürmeyi tasarlamak ve öldürmek peygambere yakışan davranışlar değildir. Tevrat'ın Kral Davud profili şehvet tutkunu, sadist bir kral örnekliği ve tasviridir. Nitekim onun karakteri hakkında da Tevrat pasajlarında çirkin yakıştırmalar yer almaktadır. Şu pasajlarda onun kötü kalpli bir insan olduğu vurgulanır: "Ağabeyi Eliav, Davud'un adamlarla konuştuğunu duyunca öfkeleni. "Ne kadar kendini beğenmiş ve ne kadar kötü yürekli olduğunu biliyorum." (Eski Ahid, I. Samuel 17, 28) Tevrat'taki tüm bu argümanlar birleştirildiğinde Tevrat'a göre Davud; aşk maceraları içinde yaşayan, istediği gibi insanları katleden, bencil, kötü yürekli bir kral olarak tanıtılmaktadır.

Peki bu ifadeler neden Tevrat'ta yer alabilmiştir? Çünkü onlara göre Davud, bir peygamber değil kraldır. Peygamber olsa bile bu dini olarak bir müşkil teşkil etmez. Çünkü yukarıda bahsettiğimiz gibi, Yahudiliğe göre peygamberlerin ismet vasfı yoktur. Eğer Hz. Davud'un bu hatayı yaptığı kabul edilirse Tevrat'ta zikredilen ve Yahudilikte en büyük günahlar olarak tanıtilen on büyük günahtan birkaç tanesini yaptığı kabul edilmiş olur. Kur'an'ın inişine kadar gelen Yahudi ve Hristiyan inancının muharref Davud anlayışı; Kur'an'ın, nazil olan Davud kıssası ayetleri ile tevhidi istikamette tashih edilerek, hidayete yönelik bir kıssa haline getirilmiştir. Kur'an, Tevrat'ta yer alan bu eski kıssaların, özde Davud kıssasının asli halini beyan ederken, Tevrat ve İncil'deki muharrefliğin altını çizer; Kur'an'ın, o ilâhî kitapların tahrif edilmesi sebebiyle nazil olduğunu beyan etmiş olur. Kur'an'ın amacı yeni bir şeyler getirmek değil; rayından çıkan esasları ve bilgileri tekrar rayına oturtmaktır.

Tevrat'tan motamot aktardığımız bu kıssa, bazı müfessirler tarafından sahih kabul edilerek, Kur'an'da yer alan Sa'd Suresi 20-24. ayetlerdeki Davud kıssasının "davacılar" bölümünün açıklaması olarak tefsirlere aktarılmıştır. Bu kıssa, ilgili ayetlerde şu şekilde geçer: "(Ey Muhammed!), Sana davacıların haberi ulaştı mı? Mâbedin duvarına tırmanmışlardı. Davud'un yanına girmişlerdi de Davud onlardan korkmuştu. "Korkma! Biz birbirine hasım iki davacıyız, aramızda adaletle hükmet, haksızlık etme; bize doğru yolu göster." dediler. (Onlardan biri şöyle dedi:) Bu, kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var. Benimse bir tek koyunum var. Böyle iken "Onu da bana ver." dedi ve tartışmada beni yendi. Davud "Andolsun ki, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemekle sana haksızlıkta bulunmuştur. Doğrusu ortakçıların çoğu, birbirlerinin haklarına tecâvüz ederler. Yalnız iman edip de iyi işler yapanlar müstesna. Bunlar da ne kadar az!" dedi. Davud, kendisini imtihan ettiğimizi anladı ve Rabbinden mağfiret dileyerek eğilip secdeye kapandı, tevbe edip Allah'a yöneldi. Sonra bu tutumundan dolayı onu bağışladık. Kuşkusuz yanımızda onun yüksek bir makamı ve güzel bir geleceği vardır. Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife yaptık. O halde insanlar arasında adaletle hükmet. Hevâ ve hevese uyma, sonra bu seni Allah'ın yolundan saptırır. Doğrusu Allah'ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarına karşılık çetin bir azap vardır." (Sa'd 38/20-26)

Tevrat'taki kıssaya şekil olarak oldukça benzeyen bu ayetlerdeki ifadelere baktığımızda, her iki kıssada da Hz. Davud'a gelen iki kişinin arasındaki bir dâvâlaşmadan söz

edildiğini, birinin diğerinin malını gasp ederek ona haksızlık yapmasının anlatıldığını, sonucunda Hz. Davud'un hata yaptığından bahsedildiğini görüyoruz. Mâtürîdî'nin çağdaşları başta olmak üzere pek çok rivayet tefsirinde bu ayetler tefsir edilirken bahsi geçen Tevrat pasajları temel alınarak açıklamalar yapılmakta bir beis görülmemiştir. Bu tefsirlerde Hz. Davud'un, kıssanın başında, merak ettiği bir kuşun peşine düşerek cama yöneldiğinde çıplak bir kadını gördüğü, sonra da Tevrat'ta anlatıldığı şekliyle olayların cereyan ettiği, Kur'ân ayetlerinde bahsedilen iki meleğin Hz. Davud'a gelerek temsil yolu ile o kadar eşi varken başkasının eşine tamah etmesi şeklindeki hatasını yüzüne vurmak üzere birbirleri ile onun huzurunda dâvâlaştıkları, nihayetinde Hz. Davud'un bu hatasını farkedip tövbe ettiği, sonra da Allah'ın onu affettiği zikredilir. (Bkz. Mukâtil b. Süleyman: 2002, 3, 639-640; Taberî, 2001: 20, 64-75)

Müfessirlerden bazıları da Hz. Davud'un zina etmesi ve sonucunda kadının hamile kalması ile ilgili bölümlerini çıkararak diğer kısımları Tevrat'taki anlatımın aynısı şeklinde nakletmişlerdir. Mâtürîdî'nin çağdaşı Taberî, İbn Abbas'dan (ö. 68/687) "Hz. Davud bir adama karısını boşaması için "Karını boşa da onunla ben evleneyim." şeklinde bir teklifte bulunmuştur, o kadar." rivayetini nakleder. (Mevdûdî: 2005, 7, 67) Zemaşerî (ö. 538/1144), "Keşşâf" tefsirinde de onun, bir kimseden karısını boşamasını rica ettiği bilgisini verir. Cessâs (ö. 370/981), "Hz. Davud'un evlenmek istediği kadın, o adamın karısı değil, nişanlısı idi. Hz. Davud kadına, kendisiyle evlenmesi teklifinde bulunmuştur. Bunun üzerine de Allah, kendisini "Bir mü'min kardeşinin nişanlısına evlenme teklifinde bulunuyorsun. Oysa senin birçok hanımın var." diye uyardı." bilgisini verir. İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148) "Ahkâmu'l-Kur'ân" adlı eserinde, bu konuda Hz. Davud'un evlenme teklifinin kabul edildiğinin doğru olduğunu, ancak Hz. Davud'un onunla evlendiği ve Hz. Süleyman'ın o kadından doğduğu bilgisinin herhangi bir delile dayanmadığını söyler. Hz. Davud'un uyarıldığı meselenin, o kadının kocasına, boşanması için yaptığı tekliften ibaret olduğunu, böyle bir davranışın her ne kadar caiz ise de bir peygambere yakışmayacağını, bu sebeple Allah'ın onu uyardığını ve ona nasihatte bulunduğunu ifade eder. (Bkz. Mevdûdî: 2005, 7, 68)

Tefsirlerde zikredilen bu anlatıların Tevrat'ta geçen kıssaya dayandığı çok açıktır. Bu rivayetlerde, sadece, Hz. Davud'un kadını çıplak görmesi, onunla zina yapması ve Hz. Süleyman'ın o kadından doğması zikredilmez. Kıssanın bu halinin dahi bir delile dayanmadığı ve İslâm'ın peygamberlik telakkisine ve Kur'ân'da anlatılan Hz. Davud

profiline uygun olmadığı açıktır. Üstelik birkaç ayet öncesinde (Sa'd 38/17) Cenab-ı Hak Hz. Peygamber'e, çektiği sıkıntılarla ilgili olarak Hz. Davud'u hatırlamasını emrederek onu örnek bir peygamber olarak arz eder. Sonra devam eden ayetlerde de arka arkaya onun faziletlerini sıralar. Davud'dan övgü ile bahsedilen diğer ayetler bir yana, Sa'd Suresi 17. ayette şöyle buyrulur: "Ey Muhammed! Onların söylediklerine karşı sabret. Güçlü kulumuz Dâvûd'u hatırla. O, daima Allah'a yönelen bir kimse idi." (إِصْبِرْ عَلَىٰ مَا (بِقَوْلُونَ وَادْكُرْنَا دَاوُدَ ذَا الْأَيْدِي إِنَّهُ أَوَّابٌ) Bu ayette geçen evvâb kelimesi, "sürekli Allah'a yönelen, tövbe eden, Allah'a itaat ederek hayır işleyen kişi" anlamına gelir. Rivayete göre Hz. Davud'un güçlülüğü, ibadete olan tahammülü idi. Bir gün oruç tutar, bir gün tutmazdı. Gecenin ancak üçte birinde uyur, kalan saatlerini hep ibadetle geçirirdi. Bu ayette, çektiği sıkıntılara karşı Allah, Hz. Peygamber'e Hz. Davud'u örnek gösteriyor, yani onu örnek bir peygamber olarak tanıttırıyor. Taberî tefsirine göre bu ayette Davud'un Allaha itaat ve bağlılığının en üst seviyede olduğu anlatılır. Ayetlerde o, ibadetiyle, ihlâsıyla sürekli Allah'ı zikreden ve günahlardan uzak kalan bir kul olarak tanıtılır. (Taberî: 2001, 20, 41-43) Bu ifadelerin, yukarıdaki bahsettiğimiz Tevrat anlatımını tashih anlamı taşıdığı çok açıktır. Bu kıssada olduğu gibi, Tevrat'taki benzer kıssalarda anlatılanları bilirsek, Kur'an'da o kıssa anlatılırken Rabbimizin yaptığı vurguları anlamış oluruz, ilgili ayetlerdeki mesaj bu şekilde tam olarak yerine ulaşmış olur.

Râzî (ö. 606/1210), ayette geçen ifadelerden, söz konusu rivayetlerde anlatılan kıssanın çıkarılmasının mümkün olmadığını, konunun bağlamının daha farklı olduğunu dile getirir. (Bu konuda bkz. Râzî: 1981, 6, 189-190) Bütün bu müfessir değerlendirmeleri ilgili tefsir rivayetlerinde verilen bilgilerin sorunlu olduğuna işaret eder. (Söz konusu rivayetlerin ismet bağlamında eleştirisi hakkında bkz. Râzî: 1981, 26, 189-190)

Mâtürîdî, Tevrat ve Yahudi dini kaynaklarından gelen bu tür bilgileri naklederken "Müfessirler (te'vil ehli) derler ki" ifadesini kullanarak onları eleştirir. Bu kıssada da onların anlattığı gibi, Hz. Davud'un bu günahı işlemesinin söz konusu olamayacağını, eğer bu hatayı yapmış olsaydı hemen Allah'a yönelip tövbe etmesi gerekeceğini ifade eder. Devamla, kadını rastgele gördükten sonra ısrarla ona bakmaya devam etme ihtimalinin, Hz. Davud için söz konusu olmadığını, çünkü ne onun ne de diğer peygamberlerden herhangi birinin, helâl olmayan bir kadına asla ısrarla bakmayacaklarını vurgular. (Mâtürîdî: 2005, 22, 233) Sonra, kıssada geçtiği gibi, hoşlandığı kadına sahip olmak için, öldürülmesi amacıyla kocasını savaşa gönderdiğine dair nakledilenler de asla

ihtimal dahilinde değildir, der. Peki ayette Allah tarafından bir azarlamaya tabi tutulduğu anlatılır. Bunun sebebi nedir? Mâtürîdî, peygamberlerin, diğer insanların sorguya bile çekilmeyecekleri küçük hatalar sebebiyle muaheze edildiklerini, burada da böyle bir durum olabileceğini söyleyerek buna da Hz. Yunus'un kavmini terk etmesini örnek verir. Hz. Davud'un, kendisinin imtihan edildiğini düşündüğü için Allah'tan bağışlanma dilediğini ve Allah'ın da onu mağfiret ettiğini zikreder. Mâtürîdî'ye göre Allah'ın peygamberlerini kınaması, onların "daha iyi olanı terk edip iyi olanı yapmaları"ndan dolaydır. Ayrıca ayetlerde geçen kınamanın, azarlama anlamında olmayıp insanların birbirlerine karşı nasıl davranacağına dair bir öğretim yöntemi olması da Mâtürîdî'ye göre muhtemeldir. (Gün: 2021, 82) Netice itibarıyla Mâtürîdî, ayette zikredilmeyen kusuru sebebiyle Hz. Davud'un önce azarlandığını sonra affedildiğini ifade eder. Müfessirlerin naklettiği söz konusu rivayetlerin de ancak tevatür yoluyla sahih rivayetler şeklinde gelmesi durumunda kabul edilebileceğini, bu konudaki âhâd rivayetlerin ise göz ardı edilip kabul edilmemesinin daha evlâ olduğunu zikrederek konuyu kapatır. (Bkz. Mâtürîdî: 2005, 12, 234, 239) İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), Râzî (ö. 606/1210), Kurtubî (ö. 671/1273), Beyzâvî (ö. 685/1286), Hâzin (ö. 741/1341), Ebu Hayyân (ö. 745/1344), İbn Kesîr (ö. 774/1373), Âlûsî (ö. 1270/1854) gibi sonraki dönemlerde yaşamış pek çok müfessir de Mâtürîdî gibi bu anlatıları eleştirir ve doğru bulmaz.

Burada da görüldüğü gibi Mâtürîdî, ismet-i enbiyâ konusundaki rivayetleri değerlendirirken birkaç ölçütü göz önünde bulundurur: Kur'ân ve sahih hadislerle uyumlu olması, İslâm'ın temel öğretilerine uygun olması ve gerek senet, gerekse metin yönünden sıhhat şartlarını taşıması. Bu şartlara uymayan rivayetlere sıcak bakmaz. Böylece, İslâm'ın ismet anlayışına aykırı rivayetleri makbul kabul etmemiş olur.

2. Hz. Süleyman'ın Kâfir Olması Meselesi

Bakara Suresi'nin 102. ayetinde "(Yahudiler), şeytanların, Süleyman'ın hükümranlığı aleyhinde uydurdukları (asılsız) iddiaların peşine düştüler. Oysa Süleyman (ne sihirle meşgul olmuş ne de putlara tapmıştı; yani asla) kâfir olmamıştı; fakat asıl o şeytanlar kâfir olmuşlardı..." buyrulur. Yahudi dini geleneğinde bir kral olarak kabul edilen Hz. Süleyman'ın sihir gücüne sahip olduğu ve bu sihirle kötü güçlerle ve cinlerle mücadele ettiğine inanılır. (Harman: 2009, 37, 170) Bu ayette de bu inanç ve itham reddedilerek Hz. Süleyman'ın bir peygamber olarak masumiyeti vurgulanır. Buna rağmen, bu ayet bağlamında tefsir, tarih, kısas-ı enbiyâ kitaplarında Hz.

Süleyman'ın sihir yapmakla ilişkilendirildiği pek çok rivayet nakledilir. Mesela Muhammed b. İshâk'ın (ö. 151/768) naklettiğine göre Rasulullah (s.a.v.) Hz. Süleyman'ı, gönderilmiş peygamberler arasında zikredince Yahudi alimlerinden birisi şöyle dedi: "Muhammed, Davud'un oğlunun bir peygamber olduğunu zannediyor. Halbuki o, Allah'a yemin ederiz ki, bir sihirbazdan başka bir şey değildi." Bunun üzerine Yüce Allah da: "Halbuki Süleyman kâfir olmadı. Fakat o şeytanlar kâfir idiler." buyruğunu indirdi. Yani o şeytanlar âdemoğullarına Hz. Süleyman'ın gösterdiği denizde yürümek, kuşları, şeytanları emri altında musahhar kılmak gibi mucizelerinin büyü olduğu telkininde bulundular. (Taberî, 2001: 2, 328)

Taberî'nin naklettiği ve Şehr b. Havşeb'den (ö. 100/718) gelen bir rivayette şöyle söylenir: "Süleyman'ın mülkü elinden alındığında şeytanlar onun yokluğunda sihir yazdılar ve şöyle yazdılar: "Kim şunu şunu isterse güneş doğarken şunları söylesin. Kim de şunları isterse güneş batarken şunları söylesin. Kim şunları yapmak isterse güneşe arkasını dönüp şu şekilde söylesin." Bu şekilde yazdı ve başına "Bu, Âsaf b. Berhiyâ'nın Süleyman b. Davud için yazdığı bir ilim hazinesidir." ibaresini ekledi. Sonra onu Süleyman'ın kürsüsünün altına gömdü. Süleyman ölünce kalkıp şöyle seslendi: "Ey insanlar, Süleyman nebî değil sihirbazdı, onun sihri, eşyaları ve evlerinde arayınız." Sonra onlara, gömdüğü yeri gösterdi. Onlar "Vallahi Süleyman sihirbazdır, bu da onun sihridir, bunun sayesinde bizi köleleştirdi, bununla bize üstün geldi." Dediler. Müminler ise şöyle dedi: "Hayır, o mümin bir nebî idi." Allah, Hz. Muhammed'i peygamber olarak gönderince peygamberleri anmaya başladı. Nihayet Davud ve Süleyman'a sıra geldi. Bunun üzerine Yahudiler şöyle dediler: "Muhammed'e bakın! Doğruyla yanlışı (nasıl) birbirine karıştırıyor! Süleyman'ı peygamberler arasında saydı. Oysa o, rüzgârla hareket eden bir sihirbazdı." Bu sözleri üzerine Allah da Süleyman'ı savunmak üzere şöyle buyurdu: "Onlar, şeytanların uydurduğu iddiaların peşine düştüler." (Taberî: 2001, 2, 327)

Tefsirlerde de bu konuyla ilgili, son derece ayrıntılı, garip ve kabul edilemez unsurları olan isrâîlî rivayetler, pek çok kez herhangi bir eleştiri getirilmeksizin nakledilmiştir. Mâtürîdî ise, bu kıssada anlatılanların ayrıntısını bilmemizin mümkün olmayacağını, ancak kıssada anlatılanlarla, Hz. Süleyman'ın, Yahudilerin iddiaları hakkında masumiyetinin ispat edildiğini vurgular. Müfessirin Kur'ân'da geçen kıssalarla ilgili olarak, yer yer bilgi vermekle birlikte pek çok kez isrâîlî rivayetler hakkında "Bu olayda

ne olduğunu bilmiyoruz. Bunu bilmeye de ihtiyacımız yok.” şeklinde bir kayıt koyup ayrıntılı ve güvenilirliği şüpheli rivayetlerden uzak durduğunu ve kıssanın mesajına odaklandığını görüyoruz. (Msl. Hz. Eyyûb ile ilgili isrâîlî rivayetler hakkındaki açıklaması için bkz. Mâtürîdî: 2005, 12, 263) Yine Sa’d Suresi 48. ayette ismi geçen Elyesa ve Zülkifl’in kimliği hakkında birkaç rivayete yer verirken yaptığı şu açıklama, tefsirin genelinde değişik şekillerde dile getirdiği ve isrâîlî rivayetler hakkındaki tavrını yansıtan bir ifadesidir: “En doğrusunu Allah bilir. Elyesa’ın kim olduğunu ve neden bu ismi aldığını bilmeye bizim ihtiyacımız yoktur, (وليس لنا الي معرفة ذلك حاجة) yalnız, Cenab-ı Hakk’ın belirttiği gibi onun hayırlı insanlardan biri olduğunu biliyoruz. En doğrusunu Allah bilir. Sonra, bu konudaki bilgiler haber-i vahide dayanmaktadır; haber-i vahid ise amel etmek için bilgi ifade eder, fakat şahitlik için bilgi ifade etmez. Burada da Allah’a şahitlik ifade etmenin dışında bir şey yoktur. Dolayısıyla haber-i vahid’i terk etmek evladr.” (Bkz. Mâtürîdî: 2005, 12, 267-268)

3. Yusuf ve Aziz’in Eşi

Hz. Yusuf’un, kendisini babalarından kıskanan kardeşleri tarafından bir kuyuya atıldığını, bir ticaret kervanı tarafından Mısır’da satıldığını ve Mısır Azizi tarafından evlat edildiğini biliyoruz. Yûsuf Suresi’nde anlatıldığına göre, büyüdüğünde Aziz’in eşi onu arzulamış, sarayında odanın kapılarını sımsıkı kapayarak, “Haydi gel!” diye onu davet etmiş, Yusuf “Ben Allah’tan korkarım.” demiştir. Bu olay anlatılırken 24. ayette “Gerçekten kadın Yusuf’u arzulamıştı; eğer Rabbinin işaretini gözardı etmiş olsaydı, Yusuf da ona yönelecekti. (Fakat Allah’ın yardımı sayesinde, arzularına gem vurarak iffetini korumasını bildi.) İşte böylece Biz, onu kötülük ve ahlâksızlıktan korumak için (kalbine sebat ve kararlılık verdik). Çünkü o, (dürüstlüğü, samîmiyeti ve tertemiz ahlâkıyla) seçkin kullarımızdan biriydi.” buyrulmuştur. Bu ayetin tefsiri sadedinde ilk dönemlerden itibaren Mukâtil (ö. 150/767), Abdürrezzâk es-San’ânî (ö. 211/826), Taberî (ö. 310/923), Semerkandî (ö. 373/983), İbn Ebî Zemenîn (ö. 399/1008), Sa’lebî (ö. 427/1035), Mâverdî (ö. 450/1058), Kurtubî (ö. 671/1273), Suyûtî (ö. 911/1505) gibi müderrislerin eserlerinde Hz. Yusuf’un da kadını arzuladığı, hatta onunla ilişki kurmaya yöneldiği, sonra Allah’ın ona gönderdiği işaret sayesinde daha sonra bundan vazgeçtiği savunulmuş, bu görüş de Yahudi dinî kaynaklarına dayanan farklı isrâîlî rivayetlerle desteklenmiştir. (Mukâtil b. Süleymân: 2002, 2, 328-329; Abdürrezzak: 1989, 1, 321; Taberî: 2001, 13, 80-100; Semerkandî: 1993, 1, 157; İbn Ebî Zemenîn: 2001, 2, 321; Sa’lebî: 2015, 33, 555;

Mâverdî: tsz., 3, 23-25; Kurtubî: 2006, 11, 315; Suyûtî: 2003, 8, 223-226) Mâtürîdî'nin, peygamberlerin ismeti konusundaki hassasiyetinin bu ayetin tefsirinde de tezahür ettiğini görüyoruz. Hz. Yusuf'un da bu hataya meylettiği ve bu fiili yapmaya yöneldiği görüşü Taberî, Kurtubî gibi büyük müfessirlerce kabul edilmesine rağmen Mâtürîdî bu görüşü kesinlikle reddetmektedir. O, bu sözleri hurafe kabul etmekte, onların asılsız olduğunu dile getirmekte ve Hz. Yusuf hakkında böyle bir sözü söylemenin helâl olmadığını vurgulamaktadır. (Mâtürîdî: 2005, 7, 291) Bu görüşünü de ayetlerde geçen bazı ifadelerle delillendirmektedir. Mesela; Hz. Yusuf "Asıl kendisi benimle ilişkiye girmek istedi." demiş, (Yûsuf 12/26) ayette "İşte biz kötülüğü ondan uzaklaştırmak için böyle yaptık." (Yûsuf 12/24) buyurulmuş, ayrıca Hz. Yusuf "Bu, azizin yokluğunda ona hainlik etmediğimi bilmesi içindir." (Yûsuf 12/52) demiştir. Yine onun hakkında "Kadınlar, "Haşa! Allah için biz ondan hiçbir eğrilik görmedik dediler. Azizın karısı da "Şimdi gerçek ortaya çıktı. Ben onunla beraber olmak istemişim." dedi." ayetlerinin ardından "Eğer Hz. Yusuf da kadına meyletmış ve buna yönelmiş olsa idi bu ifadeler doğru olmazdı." der. (Ayrıca bkz. Yûsuf 12/32. ayette kadının "Ben onunla beraber olmak istedim, o kendini korudu..." ifadesi de Hz. Yusuf hakkındaki bu iddiaların ve rivayetlerin yanlış olduğunun bir delilidir) Bu deliller ışığında Mâtürîdî bütün bu konuşmaların, "müfessirler"in söylediklerinin yanlış olduğunu gösterdiğini söyler. Ayrıca Hz. Yusuf hakkında böyle bir şey söylenmesinin helâl olmayıp ayetin zahirinde onların söyledikleri destekleyen büyük ve küçük hiçbir alamet yer almadığını vurgular. Mâtürîdî, bu kesin tavrı ile konu hakkındaki isrâilî rivayetleri nakleden ve onları doğrulayan çoğu müfessirden ayrılmaktadır. (Ayetteki "Eğer Rabbinin işâretini göz ardı etmiş olsaydı, Yusuf da ona yönelecekti." ifadesi hakkındaki değerlendirmeleri için bkz. Mâtürîdî: 2005, 7, 292-293)

SONUÇ

Kur'ân'da yaklaşık beş yüz civarında ayette yer alan kıssaların geçmiş dönemden bahsedenlerinden büyük bir kısmı İsrailoğulları ile onlara gönderilen peygamberlerin yaşadıklarından bahseder. Kur'ân, üslubu gereği bu kıssalarda, Tevrat'ta yer alan gereksiz ayrıntıları zikretmeksizin onları tevhide temele alarak anlatır. Bu ayetlerin tefsiri yapılırken Yahudi dinî kültürü kaynaklı bilgiler, rivayet şeklinde tefsirlere girmiştir. Bunlardan İslâm'ın temel esaslarına, Kur'ân'da ve hadislerde verilen bilgilere aykırı olmayanların nakledilmesi, bazı hadisler delil gösterilerek genel olarak müfessirlerce

makbul görülmüştür. Ancak mevcut Tevrat'ta yer alan, Kur'ân'a ve İslâm'a aykırı ayrıntılar içeren bilgilerin de rivayetler şeklinde isnat bilgileriyle pek çok tefsirde yer aldığını görüyoruz. Bu tür isrâîlî kaynaklı bilgilerin en çok Cenabı Hakkın zatı ve sıfatları ile peygamberlerin hayatı ve özellikleri konusunda yoğunlaştığını görüyoruz. Bu tür bilgiler özellikle sahih bir isnatla geldi ise bilhassa ilk dönem müfessirlerin onları nakletmekte beis görmedikleri anlaşılıyor. Ancak bu tür rivayetlerden İslâm'a aykırı olanlarına karşı olumsuz bir tavır içinde olup hassas davranan ve eleştiriler getiren müfessirlerin, tarihsel olarak ilk sırada gelenlerinden birisi de Mâtürîdî'dir.

Mâtürîdî, tefsirinde, peygamberlerin hayatı ile ilgili olarak detay içeren rivayetlerden birkaçını nakleder. Ancak, özellikle ismet-i enbiyâ, yani peygamberlerin günah işlememe özelliklerine aykırı bilgiler ihtiva eden ve kendine kadarki tefsirlerde nakledildiği için meşhur olan rivayetler hakkında kısa bilgi verip onlarla ilgili olarak, her birinde şu ifadeleri kullanır: “Bu rivayetlerdeki bilgiler gereksizdir. Bunlar ahad hadislerle dayandığı için nakledilmesi doğru değildir. Eğer mütevatir hadislerle nakledilmiş olsalardı nakledilmesi caiz olurdu. Bu rivayetlerin nakledilmesi caiz ve helâl değildir. Çünkü hiçbir peygamber için bu türden bilgileri ileri sürmek helâl değildir.” Mâtürîdî kapsamlı tefsirinde bu anlamı ifade eden cümleleri, kıssalar geçtikçe defalarca kullanmıştır. Yahudilerin farklı bir peygamber anlayışlarının olması, Davud, Süleyman, Lut gibi bazı peygamberleri peygamber olarak kabul etmemeleri, peygamberler için de ismet özelliğini gerekli görmemeleri sebebiyle dinî metinlerinde peygamberler yakışıksız davranış ve sözlerle anılmıştır. Tefsirlerde bu tür bilgiler rivayetler şeklinde geniş olarak zikredilmiştir. Gerek çağdaşı olan müfessirler gerekse sonraki dönemlerde yaşayan pek çok alim, tefsirlerinde bu tür rivayetleri zikretmekte bir beis görmezken Mâtürîdî'nin bu rivayetlerin nakledilmesine kategorik olarak karşı olması, onun bu konudaki hassasiyetini göstermesi bakımından zikre değerdir.

KAYNAKÇA

Abdurrezzak, S. Tefsiru'l-Kur'ân, Mektebetü Rüsd, er-Riyad, 1989.

Adam, B. “Kur'ân'ın Anlaşılmasında Tevrat'ın Rolü”, İslâmî Araştırmalar 9(1-2-3-4) (1996), 167-176.

Aliyyü'l-Kârî. Şerhu'l-Fıkhî'l-Ekber, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1984.

- Gün, F. “İmâm Mâtürîdî’de Peygamberlerin İsmeti”, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 18 (2021), 79-98.
- Gürkan, S. L. Yahudilik, İsam Yayınları, İstanbul, 2008.
- Harman, Ö. F. “Sihir”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 2009, 37/170.
- Hasanov, E. “Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 3(4), 676-695.
- İbn Ebî Zemenîn, E. A. Tefsiru’l-Kur’âni’l-Azîz, el-Faruku’l-Hâdise li’t-Tıbbâa ve’n-Neşr, Kahire, 2001.
- Musa İbn Meymun. Delâletül Hairin, Albaraka Yayınları, İstanbul, 2021.
- Kitâb-ı Mukaddes. Kitâb-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2000.
- Kurtubî, E. A. el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân, Müessesetü’r-Risale, Beyrut, 2006.
- Mâtürîdî, E. M. Te’vilâtü’l-Kur’ân; Mizan Yayınları, İstanbul, 2005.
- Mâverdî, E. H. en-Nüket ve’l-Uyûn, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, tsz.
- Mevdûdî, E. A. Tefhimü’l-Kur’ân, İnsan Yayınları, İstanbul, 2005.
- Mukâtil b. Süleyman. Tefsiru Mukâtil b. Süleyman, Müessesetü’t-Tarihi’l-Arabî, Beyrut, 2002.
- Na’na’a, R. el-İsrâiliyyât ve Eserühâ fi Kütübi’t-Tefsîr, Daru’l-Kalem, Beyrut, 1970.
- Râzî, F. M. Mefâtihu’l-Gayb, Daru’l-Fikr, Beyrut, 1981.
- Sa’lebî, E. İ. el-Keşf ve’l-Beyân ‘an Tefsiri’l-Kur’ân, Dâru’t-Tefsir, Cidde, 2015.
- Semerkandî, E. L. Bahru’l-Ulûm, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1993.
- Suyûtî, C. ed-Durru’l-Mensûr fi’t-Tefsir bi’l-Me’sûr, Merkezi Hicr, Kahire, 2003.
- Şengül, İ. Kur’ân Kıssaları Üzerine, Işık Yayınları, İzmir, 1994.
- Taberî, E. C. Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân, Dâru Hicr, Lübnan, 2001.

Uğur, H. “Eski Ahid'deki “Dua” Kavramının Kur’ân'daki “Salât” Kavramıyla İlişkisi”,
Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 8(2) (2008), 133-166.

Uğur, H. Tevrat’ın Kur’ân’a Arzı, Emin Yayınevi, Bursa, 2021.

Zehebî, M. H. el-İsrâiliyyât fi’t-Tefsir ve’l-Hadîs, Mektebetü Vehbe, Kahire, 1990.